

Олена Борисівна Айвазян
(Хмельницький національний університет)

Історія бібліотек Подільської губернії у працях дослідників та краєзнавців

Одним з важливих завдань історичної науки є відтворення історії вітчизняних бібліотек, визначення їх національної специфіки, особливостей регіонального розвитку. Проблеми історії створення бібліотек на Поділлі в досліджуваній період присвячено чимало праць різного масштабу.

Метою даної статті є аналіз досліджень з історії бібліотек Подільської губернії, здійснених в Україні та Польщі на різних етапах розвитку історичної науки.

У другій половині XIX – на початку XX ст. переважали здебільшого праці історико-регіонального характеру. Не обійшли увагою розвиток бібліотек автори статистичних і довідкових аналітичних праць про Подільську губернію В. Гульдман (“Краткий географо-статистический очерк Подольской губернии” (Кам’янець-Подільський, 1889), “Подольский адрес-календарь” (1895) та Йосип Ролле (“Статистическое описание Подольской губернии”, “Українські замки по молдавському кордоні”), П.Н. Батюшков (“Подолія. Историческое описание”), В.В. Филимонов (“Памятная книжка Подольской губернии на 1911 год”). У їх працях знаходимо статистичні дані про кількість і стан публічних бібліотек на теренах Подільської губернії у другій половині XIX століття.

Проблемі створення бібліотек присвятив низку публікацій відомий дослідник, організатор подільського краєзнавства та його перший історик Микола Яворовський, який 15 років очолював фундаментальну бібліотеку Подільської духовної семінарії, разом з Ю.Й. Сіцінським був творцем Єпархіальної бібліотеки, а також – бібліотеки Подільського єпархіального історико-статистичного комітету (з 1903 року – Подільського церковного історико-археологічного товариства), сприяв їх комплектуванню. У публікаціях на сторінках “Подольских епархиальных ведомостей” він обґрунтував значення книги для подолання неграмотності, неучтва, темноти, аморальних проявів і пияцтва. У статті “Про церковнопарафіяльні бібліотеки” доводив, що головним засобом проти цієї “народної недуги” є

піднесення інтелектуального і морального рівня народних мас з допомогою освіти, а "важливим засобом і зброєю для досягнення цієї мети може бути читання книг". Він закликав пастирів брати на себе функцію облаштування народних бібліотек, організовувати голосні читки і в такий спосіб будити інтерес пастви до книги, до навчання. Більше того, він виступив не тільки як просвітник, а й як бібліотекознавець, дав низку рекомендацій священникам щодо порядку створення книгозбірень, формування їх книжкового фонду, читацького репертуару, ведення каталогу, організації роботи¹.

Вагомий внесок у дослідження історії бібліотечної справи на Поділлі зробив історик, краєзнавець, педагог, церковний і освітній діяч Юхим Сіцінський (1859–1937), засновник і керівник музею старожитностей – Давньосховища, який згодом набув статусу історико-археологічного музею (1890–1922), редактор журналу "Подольские епархиальные ведомости", голова Подільського церковного історико-археологічного товариства. На сторінках преси він неодноразово виступав з аналізом діяльності книгозбірень, привертая увагу до них як важливих осередків просвіти і культури.

Грунтовне дослідження історії Кам'янець-Подільської російської публічної бібліотеки ще у 80-ті роки XIX ст. здійснив учитель російської мови і словесності Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії, голова розпорядчого комітету вказаної книгозбірні І.К. Міхалевич. Воно побачило світ окремими виданнями 1883 та 1891 рр.² Він зібрав цінний матеріал про перші два десятиліття існування публічної бібліотеки, аналізував основні статистичні показники її роботи, навів фактологічні дані про склад її опікунської ради, бібліотекарів. Саме на його виданнях в основному базувалися наступні публікації на цю тему. Як завідувач фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії І.К. Міхалевич досліджував і діяльність гімназійної книгозбірні. Зокрема в праці "Кам'янець-Подільська гімназія. Історична записка про 50-річчя її існування (1833–1883)", виданій в Кам'янці-Подільському 1883 року, він подав відомості з історії створення і діяльності фундаментальної та учнівської бібліотек гімназії³.

Проблемі організації народних бібліотек присвятив кілька праць визначний український книгознавець, бібліотекознавець, культуролог і педагог Степан Сірополко (1872–1959). Наприкінці 1919 року він очолив фундаментальну бібліотеку Кам'янець-Подільського державного українського університету і багато зробив для організації та розвитку її діяльності на наукових засадах. Серед публікацій, присвячених бібліотечній справі, особливе місце займає праця "Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла", 1919 року опублікована на Поділлі. В ній висвітлюється значення народних бібліотек, участь місцевого населення в бібліотечній справі, організація роботи бібліотеки, обов'язки бібліотекаря тощо. Книга є однією з перших в Україні бібліотекознавчих праць⁴.

¹ Н.И. Яворовский, *О церковно-приходских библиотеках*, «Подольские Епархиальные Ведомости» [dalej: ПЕВ] 1883, № 7, s. 131-136.

² *Двадцатипятилетие Каменец-Подольской русской публичной библиотеки. 1866-1890 г.*, опрас. І.К. Michalewicz, Kamieniec Podolski 1891, ss. 54, tabl.

³ *Каменец-Подольская гимназия. Историческая записка о пятидесятилетнем ее существовании (1833-1883): в 2-х ч.*, опрас. І.К. Michalewicz, Kamieniec Podolski 1983, cz. 1, ss. 144; cz. 2, ss. 133.

⁴ С. Сірополко, *Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла*, Kamieniec Podolski 1919, ss. 24.

Питанню діяльності бібліотек відведено велике місце в дослідженнях відомого бібліотекознавця М.І. Ясинського, який прибув до Кам'янця-Подільського ще в листопаді 1918 року. Саме в бібліотеці Кам'янець-Подільського державного українського університету Михайло Ілліч розпочав свої бібліотекознавчі університети, а поглиблював їх у бібліографічному семінарі, який вів завідуючий кафедрою історії українського письменства М.А. Плевако, виступав з доповідями перед студентами, допомагав їм упорядковувати покажчик творів Б. Грінченка. Наукові дослідження того періоду М. Ясинський узагальнив у праці "Короткий підручник для упорядкування і ведення селянських бібліотек". В університетському часописі "Наше життя", заснованому влітку 1920 року, надрукував декілька матеріалів, зокрема – "Бюлетень фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського університету за липень 1920 р.", "Організація бібліотек", "Матеріали до статистики фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського університету за травень – червень 1920 р.", рецензію на книгу О.І. Федорової "Робота з дітьми в бібліотеці нового типу" та ін., в яких торкнувся історії бібліотек, їх діяльності⁵.

Загалом дослідження історії бібліотек Поділля цього періоду не виходили за межі тогочасної офіційної історіографії, визначали роль книгозбірень в утвердженні православ'я та самодержавства на Поділлі. Однак вони є для нас цінним і важливим матеріалом, який розкриває різні аспекти становлення подільських бібліотек, дає можливість поглибити знання про духовне життя краю і вплив на нього перших книгозбірень.

Історіографія другого періоду, окресленого хронологічними рамками 20 – 80-і рр. ХХ ст., пов'язана із здобутками радянських науковців. В основу робіт радянських дослідників, які займалися історією України другої половини ХІХ – початку ХХ ст., покладені марксистсько-ленінські принципи і методи дослідження, що ґрунтувалися на визнанні класової боротьби як рушійної сили соціального розвитку, зміні соціально-економічних формацій, підпорядковуванні діяльності бібліотек політиці комуністичної партії, вирішенню стратегічного завдання – побудови комунізму.

З цих позицій розглядали історію бібліотечної справи К.І. Абрамов у праці "История библиотечного дела в СССР" (1975, 1980 рр.) та В.Е. Васильченко, які в кількох виданнях детально висвітлили історію бібліотечної справи в Росії, у тому числі й України, побічно – Поділля.

Подільські книгозбірні, історія їх становлення і діяльності, знайшли відображення в короткому історичному нарисі М. Мілютіна "Бібліотеки Хмельниччини в минулому і тепер", висвітлювалися в публікаціях колишніх директорів бібліотек Кам'янця-Подільського та Проскурова М.О. Бойцової та В.П. Гуська. Основна увага цих досліджень прикута до історії бібліотек соціалістичної доби. Дожовтневий період висвітлено побічно. Якщо твердження М. Бойцової ґрунтувалися на вищезгаданій праці І.К. Михалевича. Однак статистичні дані, подані в працях М. Мілютіна та В.П. Гуська про існування в губернії у дожовтневий

⁵ В.М. Пархоменко, *Бібліограф Михайло Ілліч Ясинський (1889-1967)*, „Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету”, seria: Bibliotekoznawstwo, księgoznawstwo, wyd. 1, kol. red. O.M. Zawalniuk, W.S. Prokopczuk, Kamieniec Podolski 2008, ss. 400.

період лише 5 бібліотек, не відповідають дійсності, оскільки своє дослідження вони обмежили в основному історією бібліотек Кам'янця-Подільського та Проскурова.

Цінні факти про діяльність бібліотек подає 26-томна фундаментальна праця "Історія міст і сіл УРСР", здійснена 100-тисячним колективом фахівців та аматорів під керівництвом голови головної редколегії П. Т. Тронька. У двох томах цього видання знайшла відображення історія бібліотек Подільської губернії. Зокрема – деякі факти щодо відкриття першої публічної бібліотеки в м. Кам'янці-Подільському 1866 року, бібліотек у Вінниці, Могилеві-Подільському та інших повітових містечках, кількості книгозбірень в губернії, перелік навчальних закладів та часописів на теренах губернії в зазначений період⁶.

Історію бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету висвітлювали її творці і сучасники Л.У Биковський, В.О. Гериневич, Ю.З. Гудзій, О.М. Пашенко, І.Г. Сливка та ін.

Серед багатьох праць про перші кроки університетської книгозбірні особливої уваги заслуговують емігрантські спогади Льва Биковського, в яких він аналізує зусилля ректора університету І. Огієнка, перших бібліотекарів, їх помічників, професорів, викладачів, студентського загалу та культурно-освітньої громадськості, спрямовані на розбудову бібліотеки, налагодження її повноцінної роботи⁷.

Цікаві факти про організаційно-підготовчу роботу з відкриття університетської книгозбірні містять спогади Олімпіади Пашенко, керівника губернського товариства "Просвіта", керівника фракції в Кам'янець-Подільській міській думі, члена Української Центральної Ради і одного з головних натхненників заснування й організаторів створення університету. Про творців університету та провідну роль І. Огієнка в організації його діяльності в тому числі й бібліотеки писав у своїх спогадах відомий науково-освітній та громадсько-політичний діяч В.К. Приходько.

Інтерес до історії бібліотечної справи на Поділлі посилювався з проголошенням державної незалежності України. Сучасна українська історіографія не обійшла увагою діяльність на Поділлі бібліотек різних видів і типів. У більшості праць вона вивчається на загальноукраїнському бібліотечному тлі, відтвореному в монографії сучасних українських дослідників Л.А. Дубровіної та О.С. Онищенко "Бібліотечна справа в Україні", де ґрунтовно розглянуто основні тенденції розвитку й долю бібліотек та бібліотечної справи в Україні⁸.

Окремим напрямкам бібліотечного будівництва країни присвячені дисертаційні дослідження Г.Г. Бородіної "Мережа бібліотек Півдня України : формування та тенденції розвитку (XIX – початок XX ст.)", А.А. Волинець "Становлення та розвиток мережі публічних бібліотек України (XIX – початок XX століття)", В.П. Мозгової "Бібліотеки ліцеїв України: становлення та розвиток (XIX –XX ст.)", П.І. Рогової "Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX –20-ті рр. XX ст.)"

⁶ *Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область: в 26 т., Київ 1971, ss. 705, s. 31– 32; Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область: в 26 т., Київ 1970, ss. 780, s. 84*

⁷ *Л. Биковський, Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету: спомини, Nowy Jork - Winnipeg 1949, ss. 8; Л.Ю. Биковський, Кам'янець-Подільський, [w:] Книгарні-Бібліотеки-Академія: спомини (1918-1922), Denver - Monachium 1971, s. 45-53.*

⁸ *Л.А. Дубровіна, Бібліотечна справа в Україні в XX столітті, Київ 2009, ss. 530.*

, в яких містяться окремі факти з історії бібліотек Подільської губернії.

Цінна інформація щодо розвитку культури Подільської губернії в цілому, а побічно й бібліотек, відображена в дисертаційних дослідженнях Т.С. Бульби “Становлення та розвиток краєзнавчої бібліографії Поділля (друга половина XIX–XX ст.)”, С.М. Єсюніна “Міста Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.: соціальна інфраструктура, адміністративний та економічний аспекти”, Б.С. Крищука “Педагогічна та культурно-просвітницька діяльність товариства “Просвіта” на Поділлі (1906–1923 рр.)”, Г.Г. Кучерова “Становлення і діяльність сільських товариств “Просвіта” Правобережної України (1905–1923 рр.)”.

Потреба більш глибокого дослідження ролі і значення бібліотек в суспільстві, особливо регіонів, поставила перед сучасною історичною наукою завдання дослідити роль регіональних бібліотечних мереж та їх вплив на культурне життя країни. Безумовно, важливе місце в історії бібліотек України займає Поділля, як багатонаціональний регіон з різними культурами, книгозбірні якого відображали намагання їх фундаторів вплинути на світогляд місцевого населення.

Питання бібліотечного краєзнавства на Поділлі, як одного з важливих напрямків бібліотечної праці, знайшло відображення в монографічних дослідженнях відомих краєзнавців Поділля Л.В. Баженова “Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX –XX ст.”⁹, В.С. Прокопчука “Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність”¹⁰, “Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років XX – початку XXI ст.”¹¹, “Під егідою Українського комітету краєзнавства”¹², Сесака І.В. і Г.Д. Мітіна “Освіта на Поділлі”¹³ та ін.

Історія бібліотек Подільської губернії частково знайшла своє місце в працях багатьох дослідників історії та краєзнавства Подільського краю, оскільки бібліотеки, як складова частина установ та організацій, створювались в усіх галузях народного господарства. Тому в процесі вивчення закономірностей розвитку Подільського регіону за різними напрямками діяльності – економічної, політичної, культурної – матеріали про бібліотеки стали невід’ємною частиною досліджень.

Найбільш детальний та узагальнений аналіз історії розвитку бібліотек різних видів і типів Подільської губернії знаходимо в публікаціях О.М. Завальнюка та О.Б. Комарницького “Подільські бібліотеки наприкінці XIX – на початку XX ст.”¹⁴, “Бібліотеки містечок Правобережної України наприкінці XIX ст.”¹⁵, В.С. Прокопчука “Бібліотеки і освіта” та “Бібліотеки Хмельниччини: від заснування

⁹ Л.В. Баженов, *Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст.: Історіографія. Бібліографія. Матеріали*, Камієнець Podolski 1993, ss. 480.

¹⁰ В.С. Прокопчук, *Краєзнавство на Поділлі: історія і сучасність*, Київ 1995, ss. 203.

¹¹ Tenże, *Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20-х років XX – початку XXI ст.*, Камієнець Podolski 2009, ss. 600.

¹² Tenże, *Під егідою Українського Комітету краєзнавства*, Камієнець Podolski 2004, ss. 312.

¹³ І.В. Сесак, *Освіта на Поділлі: у 2-х част.*, Камієнець Podolski 1996, cz. I: *Початкові школи Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст.*, ss. 152; Tenże, *Освіта на Поділлі: у 2-х част.*, Камієнець Podolski 1999, cz. II: *Середні навчальні заклади Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст.*, ss. 184.

¹⁴ О.М. Завальнюк, *Подільські бібліотеки наприкінці XIX – на початку XX ст.*, [w:] *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук.праць*, red. О.М. Zawalniuk, О.В. Komarnickij, Камієнець Podolski 2002, t. 2, s. 3–15.

¹⁵ О.Б. Комарницький, *Бібліотеки містечок Правобережної України наприкінці XIX ст. - 1920 р.*, „Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету”, seria: *Bibliotekoznawstwo, księgoznawstwo*; wyd. 1, Камієнець Podolski 2008, s. 122–128.

– до наших днів”¹⁶.

Питання функціонування бібліотек освітніх закладів Подільської губернії наприкінці XIX століття в окремих працях торкалися подільські краєзнавці Г.Р. Мітін, І.В. Сесак, О.Т. Щур. Найбільший внесок у дослідження історії розвитку шкільних, училищних та гімназійних бібліотек губернії вніс І.В. Сесак у виданнях “Освіта на Поділлі” та низці статей, в яких навів цінні статистичні дані про роботу бібліотек.

Більш детально історію створення публічних бібліотек досліджено С.М. Єсюніним («Культурно-освітнє середовище міст Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.») та Ю.А. Хоптярою (“Розвиток бібліотечної справи в Подільській губернії (70–ті рр. XIX – початок XX ст.)”), К. Кубіною та Л. Кульбабою (“Подільські бібліотеки на рубежі XIX–XX ст.”).

Інформацію про історію окремих книгозбірень знаходимо в працях В.В. Малога та О.Б. Комарницького “Кам’янець-Подільська російська публічна бібліотека (1866 – 1890 рр.),” С.М. Єсюніна “Проскурів у другій половині XIX – на початку XX ст. (1861 – 1914 рр.),” С.Л. Карван і Н.М. Синиці “До історії розвитку бібліотечної справи на Хмельниччині”, “Хмельницька державна обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Островського (до 100-річчя з часу заснування)”, С.Д. Гальчака “Вінницькій обласній універсальній науковій бібліотеці – 100 років”¹⁷.

Але попередники обійшли увагою так звані народні книгозбірні, засновані земствами, громадами, товариствами та іншими організаціями в містах, містечках і селах Подільської губернії. Лише окремі згадки про відкриття таких книгозбірень Київським товариством грамотності є в статті В.С. Лозового “Становлення та діяльність першої Подільської “Просвіти” (1906–1907 рр.)”, вищезгаданих працях О.М. Завальнюка, О.Б. Комарницького, С.М. Єсюніна. Діяльність Вінницького повітового комітету піклування про народну тверезість зі створення народних бібліотек знайшла відображення в ґрунтовній статті Т.Р. Соломонової “Народні бібліотеки та читальні комітетів піклування про народну тверезість (на прикладі Вінницького повіту Подільської губернії)”¹⁸.

Окремий сегмент історіографії пов’язаний з бібліотеками товариства “Просвіта” на теренах Подільської губернії. Цінну інформацію про діяльність просвітанських організацій зі створення бібліотек зібрали В.С. Лозовий¹⁹, Г.Г. Кучеров²⁰.

¹⁶ В.С. Прокопчук, *Бібліотеки і освіта*, [w:] *Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька область*, red. W.G. Kremień i in., Kijów 2010, s. 56-72; Tenze, *Бібліотеки Хмельниччини: від заснування до наших днів*, [w:] *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб.наук.праць*, red. Р.Т. Трофіко, О.М. Zawalniuk, Kamieniec Podolski 2009, s. 3-39.

¹⁷ С.Д. Гальчак, *Вінницькій обласній універсальній науковій бібліотеці – 100 років*, „Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету” seria: Bibliotekoznawstwo, księgoznawstwo, wyd. 1, red. О.М. Zawalniuk, W.S. Prokopczyk, Kamieniec Podolski 2008, s. 134–137.

¹⁸ Т.Р. Соломонова, *Народні бібліотеки та читальні комітетів піклування про народну тверезість (на прикладі Вінницького повіту Подільської губернії)*, „Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету”, seria: Bibliotekoznawstwo, księgoznawstwo, wyd. 2, Kamieniec Podolski 2010, s. 180-190.

¹⁹ В.С. Лозовий, *Діяльність подільської «Просвіти» в 1906 – 1914 рр.*, [w:] *Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.)*, Kamieniec Podolski 1996, s. 6-27.

²⁰ Г. Г. Кучеров, *«Просвіта» с. Глібів Ушицького повіту Подільської губернії (1918-919 рр.)*, [w:] *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр.*, t. 18: *Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький*

Майже не дослідженою залишалася історія бібліотек єпархіального відомства. Узагальнену історію бібліотек Подільської православної єпархії відображено в публікації Т.Р. Соломонової "Бібліотечна мережа Подільської православної єпархії другої половини XIX – початку XX ст."²¹. Розглядаючи історію діяльності Подільської єпархії, торкнулися роботи бібліотек єпархіального відомства в своїх статтях краснезнавці Е.О. Зваричук, О.Б. Комарницький, М.Г. Кудрявцев, Н.В. Макогончук, В.П. Мацько, Б.О. Опря, І.А. Опря, В.А. Нестеренко, К.П. Слободянюк, П.Я. Слободянюк, та інші.

До теми історії бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету звертались колишній ректор А.О. Копилов²², окремі питання історії бібліотеки в 90-х роках XX ст. висвітили Т. Ківшар²³, В. Ляхоцький²⁴. Провідний бібліограф цієї книгозбірні В.М. Пархоменко узагальнила та систематизувала інформацію в статті "З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету"²⁵. Особливої уваги заслуговує історичний нарис В.С. Прокопчука та Л.Ф. Філінюк "Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення та зростання", де узагальнено інформацію з історії зародження та діяльності книгозбірні впродовж 1918–2008 рр.²⁶

Зважаючи на багаторічне перебування подільських земель у складі Речі Посполитої варто відзначити й внесок польських дослідників у висвітлення цього питання. Насичену фактами інформацію про існування на теренах Подільської губернії в середині XIX ст. близько 100 бібліотек у польських маєтках, навчальних закладах, костьолах подає в своїй праці "Бібліотеки на Поділлі та їх екслібриси" О.Прусевич, польський історик, етнограф, природознавець, дослідник Поділля та Волині, який у 1907–1915 роках був головним охоронцем Кам'янець-Подільського давньосховища, у 1911–1916 роках завідував бібліотекою та фондами Товариства подільських природодослідників і любителів природи²⁷.

Польський історик, бібліотекар, дослідник замків, палаців і особняків, автор багатотомної праці «Історія резиденцій на давніх окраїнах Речі Посполитої» Р.Афтаназі, у 9 томі, присвяченому Поділлю, дає інформацію про бібліотеки маєтків. Зокрема, згадує про Маліївецьку книгозбірню, яка нараховувала майже 10 тис. томів, її подальшу долю²⁸.

рух на Поділлі», 22 жовт. 2011 р., Kamieniec Podolski 2011, s. 39–47.

²¹ Т.Р. Соломонова, *Бібліотечна мережа Подільської православної єпархії другої половини XIX – початку XX ст.*, „Наук. записки Вінниць. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського”, seria: Historia, wyd. 16, Winnica 2009, ss. 413.

²² А. Копилов, *Професор І.Огієнко – ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету*, [w:] *Духовна і науково-педагогічна діяльність І.Огієнка в контексті українського національного відродження: тези доп. наук.-теорет. конф. (до 100-річчя від дня народження)*, Kamieniec Podolski 1992, s. 3–37.

²³ Т.І. Ківшар, *Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр)*, Kijów 1996, ss. 344.

²⁴ В.П. Ляхоцький, *Бібліотека Кам'янець-Подільського університету*, „Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: іст. науки.”, т. 4 (6), Kamieniec Podolski 2000, s. 305–315.

²⁵ В.М. Пархоменко, *З історії бібліотеки Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету*, [w:] *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць*, red. А. Копілов, Kamieniec Podolski 1998, t. 1, s. 272.

²⁶ В.С. Прокопчук, *Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту: іст. нарис*, Kamieniec Podolski 2009, ss. 284, il.

²⁷ А. Prusiewicz, *Biblioteki na Podolu i ich ekslibrisy*, „Ekslibris” zesz. 4, Lwów – Kraków 1922, s. 73–78.

²⁸ R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, Wrocław 1996, t. 9: *Województwo po-*

Багатою на фактичний та статистичний матеріал є праця сучасного польського дослідника Е.Ружицького „Бібліотеки на Поділлі в XVI–XX ст. Вибране з історії культури польської книги”, де йдеться про польські бібліотеки системи освіти (шкільні, римо-католицької семінарії тощо), книгозбірні при костьолах, у маєтках, дається аналіз складу фондів книгозбірень, доля окремих з них²⁹.

Існування 57 польських бібліотек на теренах Поділля в зазначений період зафіксовано в складеній Ф.Радзівєвським і виданій у Кракові 1875 року книзі „Історико-статистичні дані про відомі бібліотеки та архіви публічні та приватні, які існували на теренах Королівства Польського, Галіції, Познані та Західних губерніях Росії”³⁰.

Таким чином, у статті здійснено комплексний аналіз історіографії розвитку різних видів і типів бібліотек Подільської губернії наприкінці XIX — початку XX ст. й доведено, що питання діяльності цих книгозбірень у різні історичні періоди викликало зацікавлення вчених та бібліотекарів-практиків.

dolskie, 444 s.

²⁹ E. Różycki, *Biblioteki na Podolu w XVI–XX w. Wybrane zagadnienia z dziejów polskiej kultury książki*, „*Studia Bibliologiczne*”, t. 12, red. I. Socha, Katowice 2000, s. 45–67.

³⁰ *Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych, tak niegdyś byłych jako i obecnie istniejących w krajach dawną Polskę składających, a mianowicie: w Królestwie Polskiem, Galicyi, W. Ks. Poznańskiem i Zachodnich guberniach Państwa Rossyjskiego. Porządkiem abecadłowym miejsc ułożona przez Franciszka Radziszewskiego*, Kraków 1875, ss. 124.

Summary

Olena Aywazyan

History of libraries province of Podolia in scientific and regional works

The paper presents a comprehensive analysis of the historiography of library activities Podolia in the late XIX - early XX century. Outlined studies Ukrainian, Polish and Russian scientists of the XIX- beginning of XXI century.

Key words: Podolia, libraries, historians.

Streszczenie

Olena Ajwazan

Historia bibliotek guberni podolskiej w pracach naukowych i krajoznawczych

Artykuł zawiera kompleksową analizę historiografii bibliotek guberni podolskiej. Analizowane są polska, ukraińska i rosyjska literatura naukowa i popularnonaukowa oraz źródła, które przedstawiają historię bibliotek Podola od połowy XIX do początku XX wieku.

Słowa kluczowe: Podolska gubernia, biblioteki, historiografia.

Резюме

Олена Айвазян

История библиотек Подольской губернии в работах ученых и регионалистов

В статье осуществлен комплексный анализ историографии деятельности библиотек Подольской губернии в конце XIX - начале XX в., очерченный исследованиями украинских, польских и российских ученых XIX — начала XXI ст.

Ключевые слова: Подольская губерния, библиотеки, историография.

